

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.11.180](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.180)

УДК 336.11:336.532

Н. В. Василечко,
аспірант Національного інституту стратегічних досліджень, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6974-5129

Т. Г. Васильців,
д. е. н., проф., ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
НАН України, м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-2889-6924

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ВНАСЛІДОК УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ОФШОРНИХ ЗОН

N. V. Vasylechko
postgraduate at the National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine
T. G. Vasyltsiv

Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine

ESSENTIAL CHARACTERISTICS, RISKS AND THREATS TO THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE AS A RESULT OF TAX EVASION THROUGH OFFSHORE ZONES

Однією з основних елементів в системі економічної безпеки будь-якої держави сучасного світу є її фінансова безпека, яка завжди перебуває під впливом негативних факторів. Стаття містить дослідження щодо обґрунтування змістовно-теоретичної сутності фінансової безпеки держави що уможливило систематизацію наукових підходів до тлумачення цього поняття. Завдяки здійсненому дослідженню встановлено, що на фінансову безпеку впливає рівень фінансової незалежності держави, ефективність внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політико-економічну ситуацію всередині держави, дієвість інституційно-правового базису функціонування фінансової сфери. В статті проаналізовані найбільш критичні і значимі ризики та відокремлені загрози в кожній складовій фінансової безпеки держави, що є наслідками ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон.

One of the main elements in any country's economic security system is its financial security. The article contains an analysis of the substantive-theoretical nature of financial security of the state and scientific approaches to the interpretation of this concept. Financial security is influenced by the level of financial independence of the state, the effectiveness of the internal and external financial and credit policy of the state, the political and economic situation within the country, the effectiveness of the institutional and legal basis of the functioning of the financial sphere. Thus, financial security is always at risk of the negative impacts, challenges, threats and dangers that

have been thoroughly researched and analyzed in the article. The main stages of minimizing threats and ensuring financial security are the following: formalization of threats and national interests in the financial sphere, introduction of a system of static indicators characterizing the level of threats or the level of achievement of interests, monitoring the quantitative characteristics of threats to financial security and its interests; authorization and implementation of measures to minimize threats and ensure financial security. The research of threatens to the financial security of the state has allowed to establish how negative and destabilizing the consequences of tax evasion using offshore zones are. The classic scheme with the involvement of offshore jurisdiction, which is implemented by shipment of goods to an importer at a reduced price in the country, which reduces the import tax and value added tax, while at the same time the official documents for the real-value goods received by an offshore company. The article analyzes the most critical and significant risks and threats in each component of the financial security of the state, which are the consequences of tax evasion using offshore zones. According to the research in the article, it can be concluded that offshore jurisdictions can act as an instrument of legitimate minimization of tax liabilities of economic entities, as well as tax evasion and withdrawal of financial resources under the control of public authorities, which is a real threat to financial security of the state.

Ключові слова: *фінансова безпека держави; ризики фінансової безпеки; загрози фінансової безпеки держави; офшорні зони; ухилення від сплати податків.*

Key words: *financial security of the state; financial security risks; threats to the financial security; offshore zones; tax evasion.*

Постановка проблеми. Фінансова безпека будь-якої сучасної держави перебуває під ризиком негативних впливів, викликів, ризиків, загроз та небезпек, часто дестабілізуючого характеру, під впливом яких має місце нанесення збитків національним інтересам держави. Поліструктурність фінансової безпеки держави забезпечує формування різноаспектних концептуальних підходів серед науковців щодо тлумачення структурно-функціональних характеристик цієї економічної категорії, що ускладнює обґрунтування стратегічних пріоритетів, механізмів та інструментів забезпечення фінансової безпеки держави, структурно-функціональну формалізацію її складових, розробку методики оцінювання, побудову превентивних механізмів захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз тощо. Крім того, важливим є аналіз ризиків та загроз оремо щодо різних складових фінансової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження категорії «фінансова безпека держави» та її структурних взаємозв'язків, в тому числі на різних рівнях управління, з'явилися в Україні відносно недавно – з початку 90 рр. ХХ ст., що обумовлено формуванням національної фінансової системи, ідентифікацією національних економічних інтересів у фінансовій сфері. Проблеми державної політики забезпечення фінансової безпеки є об'єктом досліджень таких вітчизняних науковців, як О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранущенко, О. Предборський, А. Сухоруков, М. Флейчук та ін. Незважаючи на численні наукові розробки та дослідження актуальних проблем у сфері фінансів, становлення та розвитку фінансової системи, зміна темпів соціально-економічного розвитку та глобалізаційні фінансово-економічні тенденції об'єктивно зумовлюють нові виклики і загрози фінансовій безпеці держави.

Формулювання цілей. Високий ступінь деструктивного впливу на систему фінансової безпеки чинить ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон, яке створює небезпеку для реалізації національних інтересів у фінансовій сфері. Такі ухилення здатні частково або цілком порушити стан рівноваги системи фінансової безпеки, ускладнюють саморегуляцію економіки та реалізацію фінансових інтересів, спричиняють вихід фінансових індикаторів за межі їх порогових значень. Завданнями дослідження даної статті є викоремлення та аналіз впливу ризиків і загроз, пов'язаних з офшоризацією податків, на окремі складові фінансової безпеки держави.

Вклад основного матеріалу дослідження. Фінансова безпека є однією із основних і найбільш важливих складових та одночасно системоутворюючих елементів в системі економічної безпеки держави, яка включає: стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів; гармонійний і соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи і всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі; готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів; підтримку соціально-політичної стабільності суспільства; формування необхідного економічного потенціалу і фінансових умов для збереження цілісності та єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах

розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів та успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [1].

Незважаючи на широку вживаність категорії «фінансова безпека», її загальноприйнятого визначення на сьогодні не існує, оскільки досліджуване поняття характеризується складністю, багатокомпонентністю та багаторівневістю складових.

У вузькому розумінні під фінансовою безпекою розуміють захищеність фінансових інтересів певного суб'єкта від внутрішніх та зовнішніх загроз, тоді як у більш ширшому значенні – рівень бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [2].

Обґрунтування змістовно-теоретичної сутності фінансової безпеки держави уможливило систематизацію наукових підходів до тлумачення цього поняття за різними підходами: (1) ресурсно-функціональний підхід – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання відповідних зобов'язань [3]; (2) статичний підхід – стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної й фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи й економічне зростання [4,5,6]; динамічний підхід – стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків [7]; інституційно-правовий підхід – створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, фактично відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [8].

Відповідно до функціональної структури фінансова безпека держави є складною багаторівневою системою, яка включає безпеку в бюджетній сфері, сфері управління державним та корпоративним боргом, грошово-кредитній сфері, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору, банківській сфері, сфері валютного регулювання, а також у сферах фондового ринку і небанківського фінансового сектору. Крім того, на думку О. Власюка, окремо має бути врахована ефективність фінансової протидії тіньовій економіці, поширення якої формує найбільші виклики й загрози саме фінансовій безпеці держави через непродуктивний та прихований вплив фінансових ресурсів поза межі країни [9, с. 12].

Додамо, що на фінансову безпеку будь-якої країни впливає низка чинників, зокрема, рівень фінансової незалежності держави – розмір фінансової допомоги з боку різноманітних міжнародних фінансових інституцій, враховуючи обсяг інвестицій в національну економіку, ефективність внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політико-економічну ситуацію всередині країни, дієвість інституційно-правового базису функціонування фінансової сфери [10, с. 71]. Водночас під впливом глобалізаційних процесів постійним явищем стають фінансові дисбаланси, формами проявів яких є: валютно-цінові диспаритети і платіжні дисбаланси, зовнішня заборгованість і незбалансована міжнародна ліквідність, дисбаланси у світових заощадженнях та інвестиціях, глобальні фіскальні розриви [11].

Зауважимо, що до елементів фінансової безпеки держави відносять: ефективність фінансової системи, яка полягає у можливості фінансової безпеки забезпечувати досягнення стратегічних цілей розвитку держави; незалежність фінансової системи, яка становить здатність держави визначати цілі, шляхи та механізми її функціонування; конкурентоспроможність, тобто можливість фінансової системи виконувати свої основні завдання та функції за умов впливу фінансових систем іноземних країн, а також світових фінансових агентів. При цьому, основними критеріями забезпечення фінансової безпеки держави є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість і ліквідність, які уможливають сталий розвиток суб'єктів економічних відносин на макро-, мезо- та мікрорівні.

В умовах макрофінансової дестабілізації всередині країни, посилення невизначеності в межах світової економіки та підвищення турбулентності міжнародного ринку капіталів фінансова безпека як складова безпеки національної економіки зазнає суттєвих негативних впливів, які розвивають процеси послаблення стійкості, стабільності, незалежності та передумов до розвитку фінансової системи країни і руйнують, таким чином, необхідні умови гарантування фінансової безпеки держави. Додамо, що дестабілізуючі фактори системи фінансової безпеки (виклик, ризик, загроза, небезпека) пов'язані між собою, причому за ступенем ризику нанесення збитку національним інтересам держави найменший ризик становлять виклики, середній ризик криється у загрозах, а значний ризик виходить із небезпеки реалізації національних інтересів у фінансовій сфері.

В короткостроковому періоді під викликом слід розуміти сукупність обставин не обов'язково дестабілізуючого характеру, але безумовно таких, що потребують реагування на них, оскільки його небезпека криється, передусім, в ігноруванні з боку функціонуючого об'єкта вимог, які адекватні реальній дійсності. Тоді як в середній та довгостроковій перспективі виклик слід вважати орієнтиром реалізації цільового впливу на фінансову безпеку держави, що обумовлює необхідність концептуальної перебудови та реструктуризації

функціонування з метою мінімізації втрат у процесі адаптації до зміни параметрів економічного середовища [12].

У свою чергу в економічній літературі категорію «ризик» трактують як діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі й відхилення від мети [13]. При цьому, ризик охоплює результат діяльності, ймовірну величину такого результату або невизначеність і прояв обставин під час реалізації прийнятих рішень [14, с. 6]. Інші науковці трактують ризик як об'єктивно-суб'єктивну категорію, пов'язану з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату [15]. Водночас ризику притаманний не ситуативний, а постійний характер, що зумовлено невизначеністю та безперервними процесами розвитку, змінами й оновленням зовнішнього та внутрішнього середовища.

На думку А. Камінського, в економічній, в т.ч. фінансовій сфері більшість процесів за природою є не детермінованими, для яких характерні невизначеність та ризик одночасно, що виникають внаслідок: неоднозначності оцінок прогнозів розвитку об'єкта управління та соціально-економічного середовища; невизначеності цілей та критеріїв, а також необхідності врахування багатокритеріальності в процесах оцінки, управління, прийняття рішень; дефіциту інформації, особливо кількісних даних, необхідних для прийняття того чи іншого рішення; дефіциту часу для наукового обґрунтування рішень [16].

Значно вищий ступінь деструктивного впливу на систему фінансової безпеки чинить загроза, під якою розуміється сукупність реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у фінансовій сфері, здатні частково або цілком порушити стан рівноваги системи фінансової безпеки, ускладнюють саморегуляцію економіки та реалізацію фінансових інтересів, спричиняють вихід фінансових індикаторів за межі їх порогових значень. При цьому, сутнісними характеристиками загрози є, по-перше, дестабілізуючий вплив, який перешкоджає розвитку фінансової системи, деструктивні наслідки якого можуть призвести до незворотних втрат, її стагнації або знищення, по-друге, невизначеність зовнішнього середовища, яка характеризується низьким рівнем керованості, контрольованості та прогнозованості розвитку в просторо-часовому вимірі, по-третє, сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які посилюють необхідність вдосконалення параметрів функціонування фінансової системи, її адаптації до навколишнього середовища та формування превентивних механізмів захисту. Зауважимо, що в умовах ризику ступінь деструктивного впливу на фінансову безпеку держави є гіпотетичним і має більше потенційний характер, у той час як загроза є об'єктивно реальною, але не фатальною можливістю нанесення шкоди державі. Водночас трансформація загрози в небезпеку ускладнює саморегуляцію системи фінансової безпеки, посилює її нестійкість та слабкості, а також спричиняє вихід індикаторів розвитку грошово-кредитної сфери за межі нормативних або граничних значень.

Основне завдання держави полягає у виявленні загроз, вимірювання рівня їх небезпеки, реалізації адекватних заходів щодо запобігання та усунення, а також негативних наслідків їх впливу. Основними етапами мінімізації загроз і забезпечення фінансової безпеки є такі: формалізація загроз та національних інтересів у фінансовій сфері, запровадження системи статичних показників, які характеризують рівень загроз або рівень досягнення інтересів, моніторинг кількісних характеристик загроз фінансовій безпеці та її інтересів; авторизація та вжиття заходів щодо мінімізації загроз і забезпечення фінансової безпеки. Ідентифікація загроз фінансовій безпеці держави України здійснюється за такими принципами: принцип сегментації – загрози ідентифікуються в межах відповідного сектору фінансового ринку; принцип суттєвості – ідентифікації підлягають загрози, які об'єктивно створюють небезпеку для одного або кількох елементів фінансової безпеки України; принцип об'єктивності: наявність загрози має бути доведена за допомогою статичних показників, опису чинних процедур управління чи нагляду або зазначенням відсутності таких процедур; принцип повноти – загроза ідентифікується за всіма можливими негативними наслідками; принцип динаміки – під час ідентифікації загрози має бути враховано тенденції розвитку чинників, що її формують [17].

З-поміж внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави виокремлюють: незавершеність і недосконалість законодавства у фінансовій сфері; недосконалість бюджетної політики та нецільове використання бюджетних коштів; неефективність податкової системи, ухилення від сплати податків та зростання тіньової економіки; значні обсяги державного боргу та проблеми з його обслуговуванням; недостатність фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання для забезпечення відтворювального процесу та інвестиційної діяльності; невисоку конкурентоспроможність національної банківської системи, низький рівень сумарного банківського капіталу; недосконалість фондової інфраструктури, недостатність фондових інструментів, низьку капіталізацію фондового та страхового ринків; зростання впливу транснаціонального капіталу на економіку країни.

Посилення сукупності зовнішніх викликів, зокрема, утримання низького рівня цін на сировинні товари; поступове підвищення відсоткових ставок ФРС США і зменшення пропозиції позичкових коштів для країн з ринками, що формуються; слабка динаміка економічного зростання у розвинених країнах і зниження темпів зростання країн з ринками, що формуються; зменшення припливу іноземного капіталу на ринки, що формуються; уповільнення зростання економіки Китаю і перенесення акценту внутрішньої політики з інвестицій на споживання; збереження напруженості на Близькому Сході і продовження боргової кризи у ЄС формують додаткові загрози фінансовій безпеці держави, серед яких: зниження експортних надходжень і

зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку; посилення дестабілізуючого впливу платіжного балансу на стан державних фінансів та золотовалютних резервів; посилення відтоку капіталу з України до офшорів та юрисдикцій із низькими ставками оподаткування; згорання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення термінів їх реалізації на майбутній період; зменшення рівня фінансової допомоги з боку ЄС та США у випадку гальмування структурних реформ [18].

В свою чергу дослідження загроз фінансовій безпеці держави внаслідок втечі від сплати податків лежить у площині ідентифікації основних проблем і перешкод використання офшорних зон, що обумовлює звуження податкової бази, анонімність операцій та відмивання нелегального прибутку, збільшення ризиків неконтрольованого відтоку капіталу та дестабілізацію національної фінансової системи. При цьому, науковці виокремлюють поняття «втеча від сплати податків» і «ухилення від сплати податків», під втечею від податків зокрема розуміються легальні дії платника податків щодо зменшення його податкових зобов'язань, а під ухиленням – нелегальна, несумісна з податковим законодавством діяльність [19, с. 643-644]. На думку одного із провідних фахівців у галузі податкової оптимізації І. Хоорна, на відміну від податкового шахрайства, при втечі від сплати податків не відбувається порушення законодавчих норм [20, с. 201].

Американський економіст Дж. Стігліц виокремлює три базові схеми втечі від податків [21, с. 410]: (1) «зміщення доходу» – при податковій структурі із зростаючими граничними нормами податкових платежів суб'єкт господарювання за високої граничної норми завжди бажатиме «змістити» дохід до однієї з нижчих норм; (2) «відкладання податку» – суб'єкт господарювання намагається сплатити податок тоді, коли інфляція призведе до зменшення реального обсягу податкових платежів порівняно з їхньою номінальною вартістю; (3) податковий арбітраж – співробітництво підприємства-резидента і підприємства-нерезидента із зони з пільговим оподаткуванням, тобто використання податкових переваг для підприємств з офшорних територій.

Крім того, до механізмів втечі від сплати податків без порушення законодавчих норм, належать: використання офшорних зон та застосування міжнародних трансфертних цін. До основних схем оптимізації оподаткування з використанням офшорних механізмів слід віднести «реінвойсінг», що передбачає формальне заниження оподаткованого доходу підприємств у випадку, коли основний прибуток від експортно-імпорتنних операцій відноситься до частки власної офшорної структури, а підприємством, що знаходиться у країні основного розташування демонструється лише мінімальна частка прибутку, яка і підлягає оподаткуванню.

Крім того, поширеною є схема використання специфічного виду міжгосподарського кредиту як толінг, в рамках якого підприємство-виробник, у випадку недостатнього фінансового забезпечення, в цілях купівлі сировини на виробництво власної продукції, як розрахунок пропонує постачальнику готову продукцію на суму отриманої сировини. При цьому, застосування даної схеми реалізується через співробітництво підприємства-виробника продукції з підприємством-постачальником сировини, зареєстрованою в офшорній зоні з пільгами по сплаті податків.

Втеча від сплати податків за такою схемою передбачає застосування певного алгоритму: (1) вартість сировини максимально завищується, в той час як вартість готової продукції, навпаки, максимально занижується до рівня її собівартості; (2) постачальник сировини отримує готову продукцію в обмін на надану ним сировину відповідно до попередньо визначених обсягів в якості розрахунку готової продукції, що надається, та її ціни; (3) отримана готова продукція продається постачальником сировини на ринку не за собівартістю, а за поточними ринковими цінами; (4) отриманий прибуток в результаті надходить не підприємству-виробнику, яке є платником податків до бюджету країни, а офшорному підприємству-постачальнику сировини, внаслідок чого, податок на прибуток не сплачується; (5) підприємство-виробник продає на ринку лише ту частину виробленої продукції, яка залишилася після розрахунків з підприємством-постачальником сировини, і лише після цього сплачуються податки в бюджет держави. Як правило, із використанням такої схеми підприємства демонструють збитки за результатами фінансової звітності і податки, зокрема, податок на прибуток взагалі не сплачується [22, с. 22-23].

Сукупність видів офшорних зон та режимів дає змогу використовувати механізми податкової оптимізації суб'єктів господарювання за допомогою нерезидентів, які одночасно можуть виступати як суб'єктами тіньового бізнесу шляхом використання схем ухилення від сплати податків, так і потенційними інвесторами в економіку через інвестиційний механізм повернення коштів у державу. При цьому, оптимізувати та мінімізувати податкове навантаження економічні агенти намагаються за такими бюджетоутворюючими податками, як ПДВ та податок на прибуток [23].

За таких умов метою податкової оптимізації з ПДВ є досягнення мінімуму податкового зобов'язання за рахунок максимізації податкового кредиту при дотриманні допустимого рівня податкового ризику через схему, по-перше, фіктивного експортного товару, фактична ринкова вартість якого дорівнює нулю, проте декларована експортна ціна відповідає ринковій, що обґрунтовує формування податкового кредиту з ПДВ, по-друге, реального експортного товару із суттєво завищеними декларованими цінами експорту, що є підставою для формування необґрунтованого податкового кредиту з ПДВ.

Основним інструментом впливу капіталу з країни є застосування схем торгівлі з нерезидентами, зокрема: завищення декларованого експорту та імпорту, завищення декларованого експорту та заниження декларованого імпорту, заниження декларованого експорту та завищення декларованого імпорту, заниження декларованого експорту та імпорту. В частині податкового кредиту з ПДВ суб'єкти господарювання намагаються завищити обсяги його відшкодування з бюджету із використанням схем завищення експортних

цін, а в частині податкового зобов'язання – ухилитися від сплати із використанням схем заниження експортних цін. Менш ризикованою, але більш ускладненою вважають аналогічну схему податкової мінімізації ПДВ за участю суб'єкта господарювання, що здійснює реальне виробництво. Досить часто використовують схеми податкової мінімізації, за яких офшорне підприємство використовує власного агента – офшорне підприємство. Отже, ефективність експортної схеми податкової оптимізації з ПДВ залежить від кількості включених у неї суб'єктів господарювання, присутності професійних учасників ринків, рівня фіктивності здійснення операцій, використання постійних учасників схеми податкової мінімізації, вартості процедури реалізації схеми податкової оптимізації, рівня податкового ризику.

У сучасних умовах розвинуті також імпортні механізми податкової мінімізації зобов'язання з ПДВ – в цілях здійснення операцій на внутрішньому ринку країни або експортних операцій формується безпідставний податковий кредит з ПДВ, який використовується для обліку податкових векселів у податкових інспекціях за місцем реєстрації та отримання від податкових органів довідки, яка надається в митні органи для прийняття ними податкових векселів як відстрочки сплати зобов'язання з ПДВ [24, с. 320]. Крім того, заслужують на увагу схеми мінімізації податкового зобов'язання з ПДВ шляхом зниження рівня митної вартості товару.

Класичною залишається схема із залученням офшорної юрисдикції, яка реалізується шляхом відвантаження товару імпортеру за заниженою ціною в країні, що знижує податкове зобов'язання ввізного мита та ПДВ, водночас офіційні документи на товар із реальною вартістю отримує офшорна компанія, яка проводить розрахунки за реальною вартістю. Аналогічним способом здійснюють операції по мінімізації податкового зобов'язання шляхом завищення митної вартості товару з метою виведення капіталу за кордон.

Крім оптимізації при сплаті ПДВ та мита, суб'єкти господарювання також застосовують схеми мінімізації податкових зобов'язань з податку на прибуток шляхом мінімізації валового прибутку або максимізації валових витрат суб'єкта господарювання через збільшення собівартості за рахунок придбання товарів та послуг за завищеними цінами в офшорних зонах. Водночас зазначена схема, з одного боку, ускладнюється наявністю додаткових транзитних підприємств, які підвищують рівень безпеки її здійснення, з іншого боку, є ризиковою через підвищену увагу з боку податкових органів щодо результатів збиткової діяльності суб'єктів господарювання та формування ринкових цін. Ще одним із інструментів даної схеми є формування фіктивної поставки товару за завищеними цінами за участю фіктивних суб'єктів господарювання, що уможливило формування безпідставного податкового кредиту з ПДВ та штучне завищення валових витрат.

Додатковою схемою ухилення від оподаткування є застосування трансферного ціноутворення, яка призводить до зниження суми сплачених податків. Під трансферним ціноутворенням розуміють ціну, яка встановлюється при передачі продукції (нематеріальних активів, виконання робіт, надання послуг та ін.) як між окремими підрозділами підприємства, так і між окремими підприємствами, які входять в одну складну вертикально-інтегровану структуру. Явище трансфертного ціноутворення виникло в другій половині ХХ ст. з появою великих транснаціональних корпорацій та активізацією міжнародної торгівлі. За оцінками Світового банку, близько 2/3 операцій світової торгівлі здійснюється всередині транснаціональних корпорацій та промислово-фінансових груп, що свідчить про значні потужності каналів переміщення фінансових ресурсів з національних економік багатьох країн.

В основі трансфертного ціноутворення лежить низка економічних теорій, зокрема, теорія оптимальних трансфертних цін, яка, з одного боку, підтверджує існування оптимальної трансфертної ціни, при якій підприємство отримує додатковий прибуток за рахунок того, що товари передаються за ціною вище граничних витрат, але нижче, ніж ціна, призначена на зовнішньому ринку, а, з іншого боку, внутрішня трансферна ціна повинна дорівнювати стандартним змінним витратам на продукт плюс альтернативна вартість, пов'язана з зовнішніми продажами, які були втрачені через внутрішні продажі. Водночас, трансфертне ціноутворення є не лише ефективним інструментом ведення підприємницької діяльності, але й достатньо поширеним інструментом мінімізації податкових зобов'язань платників податків шляхом переведення податкової бази на афілійовану особу, яка перебуває в більш сприятливому податковому або адміністративному режимі [25]. Отже, трансферне ціноутворення є однією із причин конфлікту інтересів держави і платників податку на прибуток, які використовують трансфертні ціни для перерозподілу капіталу таким чином, щоб максимально зменшити суму оподаткованого прибутку [26].

Реалізація схеми трансферного ціноутворення і формула розрахунку регульованої ціни залежать від типу схеми, які за напрямом можна виокремити на: (1) експортну схему (виробник або трейдер експортує товари за кордон через пов'язану офшорну компанію); (2) імпорتنу схему (імпортер закуповує іноземні товари через пов'язану офшорну компанію); (3) експортно-імпорتنу схему транснаціональної корпорації.

За рівнем реалізації найбільш простою є експортна схема, перевагами якої простота розрахунку регульованої ціни, відсутність проблем під час митного оформлення товару та значний вибір офшорних юрисдикцій, які можливо використовувати при реєстрації торгових підприємств для подальшого експорту товару іноземному покупцеві. При цьому, прибуток офшорного підприємства складає різницю між регульованою ціною (собівартість плюс незначна маржа) і світовою ціною, зменшену на можливі витрати від основного перевезення і страхування товару.

В свою чергу імпортна схема як другий варіант торгових схем трансфертного ціноутворення є дуже схожою на експортні схеми, відмінність якої полягає лише в тому, що вітчизняне підприємство імпортує товар за регульованою ціною від підконтрольного офшорного посередника, яка придбала цей товар у іноземного

продавця за світовою ціною. При цьому, ефективність податкової оптимізації досягається не лише шляхом перерозподілу прибутку від імпортера до офшорного посередника, але й шляхом регуляції митної вартості товару. Крім того, варто виокремити інструменти розрахунку імпоротної схеми залежно від виду ставок мита та акцизного збору, зокрема, імпортна схема зі специфічною ставкою мита та імпортна схема з адвалерною ставкою.

Водночас третім типом торгових схем є експортно-імпортна схема транснаціональних корпорацій, яка поєднує характеристики імпоротної і експортної схем. Як приклад, дочірні підприємства ТНК здійснюють виробництво продукції з найменшою собівартістю і реалізують цей товар з мінімальною націнкою підконтрольним ТНК торговим підприємствам, що є елементом експортної схеми, які, в свою чергу, реалізують за регульованою ціною дочірнім підприємствам у високоподаткових країнах, в т.ч. дочірнім підприємствам ТНК, що є елементом імпоротної схеми. Таким чином, прибуток без оподаткування акумулюється на торгових підприємствах, тоді як дочірні підприємства в країнах виробництва і країнах продажу товару оподатковуються мінімальними податком на прибуток зі штучно закладеної маржі [27].

Отже, офшорні юрисдикції можуть виступати інструментом легітимної мінімізації податкових зобов'язань суб'єктів господарювання, так і ухилення від оподаткування та виведення фінансових ресурсів з під контролю державних органів, що є реальною загрозою фінансовій безпеці держави. В свою чергу, відсутність дієвих заходів протидії використанню офшорних схем втечі від оподаткування, беззаперечно, призводять і до виникнення спочатку ризиків, а надалі й загроз усім складовим її фінансової безпеки. Йдеться про бюджетну, валютну, боргову, грошово-кредитну, банківську та безпеку небанківського фінансового сектору. Найбільш критичні і значимі ризики та загрози фінансовій безпеці держави внаслідок ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон представимо на рис. 1.

Рис. 1. Склад і структура загроз фінансовій безпеці внаслідок ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон
(авторська розробка)

З огляду на доволі широкий спектр ризиків і загроз фінансовій безпеці держави, які з'являються і значно посилюються внаслідок ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон високої ефективності та виваженості потребує державна політика їх протидії та забезпечення сталого, збалансованого і ефективного функціонування та зміцнення фінансової безпеки. Мірилом констатації її дієздатності слугує інструментарій державної політики зміцнення фінансової безпеки держави у контексті протидії ухиленню від сплати податків із застосуванням офшорних зон, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

Висновок. Реалізація ризиків та загроз внаслідок ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон має особливо негативним вислідом дестабілізацію фінансової безпеки держави. При чому, як встановлено в результаті дослідження, негативний вплив здійснюється на головні складові системи фінансової безпеки – бюджетну (недоотримання планових податкових та митних надходжень до бюджетів та втрата потенціалу бюджетного фінансування, зростання надмірного навантаження на центральний і місцевий бюджети, зростання дефіциту бюджету, погіршення зовнішньоторговельного балансу), боргову (високий рівень боргового навантаження, нарощування обсягів державного боргу, посилення залежності від міжнародних фінансових організацій, розбалансування структури внутрішнього і зовнішнього боргу, зростання ймовірності дефолту), банківську (збереження збитковості банківської системи, падіння капіталізації банківської системи, скорочення кредитного портфеля банків та їх процентних доходів, погіршення якості кредитного портфеля банків), грошово-кредитну (волатильні темпи інфляції, незбалансована структура грошової пропозиції, критично високий рівень монетизації національної економіки та значна частка готівки в структурі грошової маси, що не підпадає під регулювання), валютну (валютно-курсова нестабільність національної грошової одиниці, скорочення валютних надходжень в країну, недостатні обсяги та повільне зростання міжнародних резервів), безпеку небанківського фінансового сектору (дестабілізація ринку акцій, критичне зниження дохідності облігацій внутрішньої державної позики, зниження частки покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, зниження ролі та фінансових можливостей системи страхування як інвестора небанківського типу).

Список використаних джерел.

1. Савицька О. І. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. І. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 403-411.
2. Варналій З. С. Інституціональні загрози фінансовій безпеці України та шляхи їх запобігання / З. С. Варналій // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 34(1). – С. 140-150.
3. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
4. Шлемко В. Т., Білько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Київ : НІСД, 1997. 144 с.
5. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія. – К.: 2001. – 122 с.
6. Мунтян В. Економічна безпека України. – Київ. – 1999. – 462 с.
7. Єфименко Т. І. Теоретичні засади фінансової безпеки держави // Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку [Текст] : у 3 т. / ред. А. І. Даниленко; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К. : Фенікс, 2008 . Т. 3 : Фінанси підприємств: тенденції, стан і проблеми управління / А. І. Даниленко [та ін.]. – [Б. м.] : [б.в.], 2008. – 307 с.
8. Экономическая безопасность России : общ. курс : учебник / под ред. В. К. Сенчагова. 2-е изд. Москва : Дело, 2005. 72 с.
9. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації : монографія / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2014. – 432 с.
10. Лондар Л. П. Борговий складник фінансової безпеки України: загрози та індикатори / Л. П. Лондар // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 2. – С. 70-78.
11. Кравчук Н. Дивергенція глобального розвитку. Сучасна парадигма формування геофінансового простору. – К. : Знання, 2012. – С. 302.
12. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України : монографія. Львів : Видавництво ННБК “АТБ”, 2017. 426 с.
13. Коюда П. М., Коюда О. П. Характеристика та класифікація ризиків. Комунальне господарство міст : наук.-техн. зб. 2006. № 71. URL : eprints.kname.edu.ua/1356/1/203-214_Коюда.pdf.
14. Юсипович О. І. Економічні ризики та їх вплив на товарооборот : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2007. 17 с.
15. Олифиров А. В., Бабкин Д. А. Управление собственным риском предприятия. Донецк : ДонНУЭТ, 2008. 162 с.
16. Камінський А. Б. Моделювання фінансових ризиків / А. Б. Камінський. – К.: Київський ун-т, 2006. – 303с.
17. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації : монографія / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2014. – 432 с.

18. Гудзовата О. О. Грошово-кредитна політика в системі забезпечення фінансової безпеки України: теоретико-методологічні засади та напрями реалізації : монографія / О. О. Гудзовата. – Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2018. – 300 с.
19. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка / Ю. Г. Козак [та ін.]. – К. : ЦУЛ, 2008. – 1118 с.
20. Міжнародна економіка / за ред. Ю. Г. Козака. – К. : ЦУЛ, 2008. – 1117 с.
21. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Дж. Е. Стігліц. – К. : Основи, 1998. – 856 с.
22. Глущенко С. В. Мінімізаційні податкові схеми: зарубіжна та українська практика / С. В. Глущенко, М. О. Казакова // Магістеріум. Економічні студії. – 2014. – Вип. 56. – С. 21-25.
23. Маринчук С. Г. Структурні моделі механізмів податкової оптимізації за участю офшорів та оншорів / С. Г. Маринчук // Економіка та держава. – 2015. – № 2. – С. 141-145.
24. Інноваційна система податкового адміністрування в Україні: концепції, методи, інструменти: монографія / Ю.Г. Лисенко, П.В. Мельник, Р.А. Руденський. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 440 с.
25. Карнаух Т. М. Трансфертне ціноутворення: сутність та перспективи запровадження в Україні / Т. М. Карнаух // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2015. – Т. 168. – С. 120-124.
26. Гречко А. В. Механізм трансфертного ціноутворення в Україні як інструмент контролю за операціями між пов'язаними особами / А. В. Гречко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – № 13. – С. 85-91.
27. Шевченко І. Переваги використання офшорних посередників у міжнародній торгівлі / І. Шевченко // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 12(2). – С. 352-357.

References.

1. Savyts'ka, O.I. (2012), "Assessment and ways of ensuring the financial security of Ukraine", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 403-411.
2. Varnalij, Z.S. (2017), "Institutional threats to the financial security of Ukraine and ways to prevent them", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 34 (1), pp. 140-150.
3. Varnalij, Z.S. (2009), *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Shlemko, V.T. and Bin'ko I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia [Economic security of Ukraine: essence and directions of security]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
5. Hubs'kyj, B.V. (2001), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymyru, stan i stratehiia zabezpechennia [Economic security of Ukraine: measurement methodology, status and security strategy]*, Kyiv, Ukraine.
6. Muntiiian, V. (1999), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*, Kyiv, Ukraine.
7. Yefymenko, T.I. (2008), "Theoretical principles of financial security of the state", *Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku [Financial and monetary levers of economic development]*, Feniks, Kyiv, Ukraine.
8. Senchahova, V.K. (2005), *Ekonomycheskaia bezopasnost' Rossyy : obsch. kurs [Economic security of Russia: general course]*, Delo, Moscow, Russia.
9. Vlasiuk, O.S. (2014), *Aktual'ni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii [Actual problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
10. Londar, L.P. (2015), "Debt component of financial security of Ukraine: threats and indicators", *Stratehichni priorityty*, vol. 2, pp. 70-78.
11. Kravchuk, N. (2012), *Dyverhentsiia hlobal'noho rozvytku. Suchasna paradyhma formuvannia heofinansovoho prostoru [Divergence of global development. The modern paradigm of geo-financial space formation]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
12. Bojko, V.V. (2017), *Priorytety ta instrumenty rozvytku sil's'kykh terytorij v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Priorities and instruments of rural development in the system of economic security of Ukraine]*, Vydavnytstvo NNVK "ATB", L'viv, Ukraine.
13. Koiuda, P.M. and Koiuda, O.P. (2006), "Characterization and classification of risks", *Komunal'ne gospodarstvo mist: nauk.-tekhn. zb.*, vol. 71, available at: eprints.kname.edu.ua/1356/1/203-214_Koiuda.pdf (Accessed 10 Nov 2019).
14. Yusypovych, O.I. (2007), "Economic risks and their impact on trade", Ph.D. Thesis, Economy, L'viv, Ukraine.
15. Olyfyrov, A.V. and Babkyn, D.A. (2008), *Upravlenye sobstvennym ryskom predpriyatya [Enterprise risk management]*, DonNUET, Donetsk, Ukraine.
16. Kamins'kyj, A.B. (2006), *Modeliuvannia finansovykh ryzykiv [Modeling financial risks]*, Kyivs'kyj un-t, Kyiv, Ukraine.
17. Vlasiuk, O.S. (2014), *Aktual'ni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii [Actual problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
18. Hudzovata, O.O. (2018), *Hroshovo-kredytna polityka v systemi zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady ta napriamy realizatsii [Monetary policy in the system of ensuring the*

financial security of Ukraine: theoretical and methodological principles and directions of implementation], Vyd-vo NNVK «ATB», L'viv, Ukraine.

19. Kozak, Yu.H. (2008), Mizhnarodna ekonomika [International Economy], TsUL, Kyiv, Ukraine.
20. Kozak, Yu.H. (2008), Mizhnarodna ekonomika [International Economy], TsUL, Kyiv, Ukraine.
21. Stihlits, Dzh.E. (1998), Ekonomika derzhavnoho sektora [Public Sector Economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
22. Hluschenko, S.V. and Kazakova, M.O. (2014), "Minimization tax schemes: foreign and Ukrainian practice", Mahisterium. Ekonomichni studii, vol. 56, pp. 21-25.
23. Marynychuk, S.H. (2015), "Structural models of tax optimization mechanisms with offshore and onshore participation", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 141-145.
24. Lysenko, Yu.H. Mel'nyk, P.V. and Rudens'kyj, R.A. (2012), Innovatsijna systema podatkovoho administruvannia v Ukraini: kontseptsii, metody, instrumenty [Innovative tax administration system in Ukraine: concepts, methods, tools], Yuho-Vostok, Donets'k, Ukraine.
25. Karnaukh, T.M. (2015), "Transfer pricing: the nature and prospects of implementation in Ukraine", Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky, vol. 168, pp. 120-124.
26. Hrechko, A.V. (2016), "Transfer pricing mechanism in Ukraine as a tool for controlling transactions between related parties", Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut», vol. 13, pp. 85-91.
27. Shevchenko, I. (2013), "Advantages of using offshore intermediaries in international trade", Ekonomichnyj analiz, vol. 12 (2), pp. 352-357.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.